

ІСТОРИКО-ВІЙСЬКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ І. КРЕВЕЦЬКОГО: ОБОРОННА ОРГАНІЗАЦІЯ РУСЬКИХ СЕЛЯН У 1848–49 РОКАХ

Любомира ФЕДУНИШИН,
аспірант кафедри історії України Прикарпатського
національного університету імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ).

Федунишин Любомира. *Історико-військові дослідження І. Кревецького: оборонна організація руських селян у 1848-49 роках*

У статті висвітлюється спектр наукових інтересів Івана Кревецького як військового історика. Це, зокрема, впливає із консеквенцій історико-наукових інтересів, які стосуються аналізу утворення оборонних організацій руських селян у 1848-49 рр. для захисту прикордонних територій.

Ключові слова: *військові організації, руські селяни, І. Кревецький, прикордонні території тощо.*

Федунишин Любомира. *Історико-военные исследования И. Кревецкого: оборонная организация русских крестьян в 1848-49 годах*

В статье освещает спектр научных интересов Ивана Кревецкого как военного историка. Это, в частности, вытекает из консеквенций историко-научных интересов, которые касаются анализа образования оборонных организаций русских крестьян в 1848-49 гг. для защиты пограничных территорий.

Ключевые слова: *военные организации, руски крестьяне, И. Кревецкий, пограничные территории и тому подобное.*

Fedunishin Lyubomira. *Istoriko-viyskovi researches I. Kreveckogo: defensive organization of ruskikh peasants in 1848-49 years*

In the article the spectrum of scientific interests of Ivan Kreveckogo lights up as a military historian. It, in particular, swims out from konsekvenciuy of istoriko-naukovikh interests which touch the analysis of formation of defensive organizations of ruskikh peasants in 1848-49 for defence of boundary territories.

Keywords: *soldiery organizations, ruski peasants, I. Kreveckiy, boundary territories and others like that.*

Із поголошенням незалежності України на початку 1990-х років відновлюється науковий інтерес до історико-культурної спадщини ревнителів національного відродження, які у час радянської епохи були призабутими. Відповідно до наукової творчості Івана Кревецького (1883–1940 рр.), як одного із представників національної історіографії, на даний час, зважаючи на відновлення історичної справедливості, викликаний пошвавлений історіографічний інтерес. Саме на прикладі вивчення локальної історії, зокрема історії Галичини кінця XVIII–початку XIX ст., І. Кревецький продемонстрував перевагу державницьких ідей серед українського народу, проте у контексті європейської співдружності. Таким чином, виходячи із євроінтеграційних чинників зовнішньої політики України, актуальність предмету дослідження маніфестується у відтворенні історичної пам'яті українського народу як історико-військового суб'єкта захисту прикордонних територій Австро-Угорської імперії у 1848–49 роках.

Отож, метою нашого дослідження є проведення історичної реконструкції оборонних організацій руських селян у 1848–49 рр. з інтенцією захисту прикордонних територій у контексті наукових досліджень Івана Кревецького. Для цілісного відтворення мети необхідно виконати такі дослідницькі завдання, зокрема: визначити причини виникнення оборонних організацій, констатувати функціональність руських селян у бойових діях та охарактеризувати наслідки збройного захисту руськими селянами імперського кордону тощо.

Щодо апробації вивчення наукової спадщини І. Кревецького, то, зважаючи на віхи радянської минувшини, ще й досі науково-культурологічний доробок вченого є неструктурованим у аспекті історизму. Проте все ж ряд дослідників, таких як І. Борщак [1], В. Качкан [2], І. Кіхтан [3], Ф. Стеблій [7; 8; 9], Н. Черниш [10], Л. Шанковський [11], У. Яворська [12] та інші оприлюднили частково наукові інтенції дослідника. Але,

що стосується аналізу утворення оборонних організацій руських селян, то це досліджується нами вперше, що і визначає актуальність предмету дослідження.

Так, особливу увагу дослідник надає функціональності та боездатності даних оборонних утворень, які, на думку І. Кревецького, є наочним прикладом дієздатності галичан захищати політичний уклад кордонів, що відповідає прагненню українців мати власну армію, при допомозі котрої можливо розбудувувати незалежну державу. Другим не менш важливим фактором воєнізованих утворень є бажання галичан до збереження миру й спокою у Австро-Угорській імперії, що засвідчує миротворчі наміри української нації [11, 113].

Важливе значення І. Кревецький відводить причині виникнення оборонної організації руських селян. На його думку, революційні події, які сколихнули Францію, перекинулись і на мешканців Відня, які, у свою чергу, домагались загальної свободи. Попри принципи загальної свободи, революційні рухи (1848–49 рр.) носили національний характер. Це впливає із того, що австрійські німці вимагали відлучення німецьких провінцій від Австрії й приєднання їх до німецького союзу. Так само італійські провінції виступили проти Габсбургів, з метою приєднання Медіоляну та Венеції до сардинійського короля. Аналогічні визвольні рухи проходили і у слов'янських краях. У Кракові та у Львові пройшли локальні сутички, а у Чехії дійшло до бомбардування Праги кн. Віндішгрецом, оскільки чехи бажали відновити королівство св. В'ячеслава. Натомість південні Слов'яни, Хорвати і Серби вимагали встановлення краєвої автономії, виступаючи військовою компанією (під проводом Єлічіча) проти Малярів. Навіть, як підкреслює І. Кревецький, виступили румунські селяни в Семигородді, домагаючись утворення румунської провінції [6, 2].

На відміну вище зазначених народностей, найгрізнішими у боротьбі з Австро-

Угорською імперією, були Мадяри. Вони утворили три армії загальною чисельністю 160.000 людей. Окрім цього, їм допомагали і польські емігранти, які мали намір вирішити й польське питання [6, 2].

Саме ці суспільні трансформації, як вважає І. Кревецький, пробудили Русинів від «вікового сну» і вивели їх на політичну арену. Проте політична ситуація виявилась неоднозначною, зокрема: підтримати малярських повстанців чи виступити на стороні Австро-Угорської імперії проти них? Ця політична дилема була вирішена із збереженням власної самоідентичності у межах Австро-Угорської імперії, створивши тим самим захист державних кордонів на русько-угорським пограниччю [6, 3].

Вже у 1848 р., як зазначає І. Кревецький, почались військові акції в Угорщині, зокрема малярські ватаги чинили збройні напади на пограничні галицькі села. Відповідно 27 листопада 1848 р. краєва президія видала розпорядження (узгодивши текст розпорядження із генералом-комендантом і адміністратором Пехером), в якому, зокрема, йшлося про організацію руських селян для забезпечення захисту угорсько-руського пограниччя від самовільного перетину кордону поодиноких чи цілих відділів добровольців, щоб взяти участь у революційних процесах в Угорщині [6, 6; 5].

Із даного розпорядження випливало, що головною силою для забезпечення законності та спокою на пограниччі були жандармерія, фінансова сторожа та поодинокі військові відділи. Так, для станіславівського округу, згідно із розпорядженням, призначалось 60 людей із жандармерій та фінансової сторожі, а їхнє розміщення вздовж кордону повинно було узгодитись із старостами циркулів. Для допомоги вище зазначеним родам військ також залучались військові частини із окружних міст, а також війська резерву. Наприклад, у станіславівському окрузі спеціальним резервним забезпеченням військ був 1 офіцер та 50 жовнірів, які знаходились у Делятині. Натомість комісари мали постійно перебувати в пер-

Іван Кревецький

шій оборонній лінії, тобто біля границі для того, щоб перебувати у постійних зносинах із пограничною обороною і комендантом відділу другої лінії. Таким чином було забезпечено інформаційний зв'язок з метою своєчасного реагування на військове вторгнення Мадярів [6, 6].

На думку І. Кревецького, важливим пунктом даного розпорядження, власне, четвертим було те, що організація оборонного процесу русько-угорського пограниччя повинна бути такою, щоб селяни, які братимуть участь у збройному захисті кордону по його завершенню (мова йде про селян допоміжного характеру), повертались до звичних справ, оскільки це є запорукою спокою та законності у відповідних округах [6, 6–7].

Проте, тогочасна військова ситуація, як зазначає І. Кревецький, була доволі неоднозначною. Австрійським військам, під командуванням Урбана, прийшлося відступати під натиском Мадярів аж до Комп'юнізі (Буковина). А це у свою чергу посилило боєвий дух Мадярів, які, як вважає І. Кревецький (у посиланнях на Гельферта), призвели до переполоху мешканців Чернів-

ців, і то так, що багато родин покидали це місто [6, 9].

Не менш загрозливою ця вістка було для жителів Галичини. Зважаючи ще й на те, що певні польські революційні елементи поширювали різного роду загрозливо-провокаційні відомості, зокрема, що 30.000 Мадярів вже йде походом, а полковник Пйотровський в Сегетії збирає корпус, щоб через Карпати потрапити до Галичини; що не тільки Буковину захопили Мадяри, але й коломийський, самбірський та стрийський округи, навіть говорили про те, що у Кравкові готується повстання [6, 10].

Як зазначає І. Кривецький, становище галицької генеральної команди було прикрим. Окрім браку війська, ще польське населення Галичини жевріло революційними ідеями, яке надіялось, що, підтримавши повстання Мадярів, можна вирішити й польське питання, а тому надіятись на підтримку польського населення Галичини генеральній команді не доводилось. А тому, зважаючи на ситуацію, яка виникла у Буковині, генеральна команда делегувала два батальйони з полку Дайчмайстера та Гартман, одну батарею і одну шкадрону цісарських шваліжерів, але, як вважає І. Кривецький, допустилась тактичних помилок, оскільки поспіхом zorganizувала до військового походу, не враховуючи погодних умов (22 градуси морозу), що в кінцевому результаті призвело до загибелі багатьох жовнірів. В цей же самий час генерал Барко вирушив у південно-східні округи Галичини, щоб приготувати організацію руських селян для захисту русько-угорського кордону [6, 10].

Проте небезпека мадярського нападу на Галичину проявлялась не тільки зі сторони Семигороду й Буковини, але й з північної Угорщини. Так, комендант північної мадярської армії Юрій Кляпка переміг австрійського генерала Шліка, що ввійшов до Угорщини через Дуклянський перехід з Галичини. Причиною поразок австрійської армії, як вважав І. Кривецький, було те, що, окрім Ю. Кляпки, мадярське повстання очолювали Кошут, який організував Слова-

ків і угорських русинів, також Гергей, який діяв у північній Угорщині, створюючи цим самим нові лінії фронту, на які регулярна армія не в силі була дати адекватну відсіч. Тим більше, що самі поляки ставились прихильно до Мадярів на південному склоні Карпат [6, 11].

Такі тривожні будні, як вважає І. Кривецький, спонукали австрійську владу на місцях негайно приступити до створення оборонної організації руських селян для захисту пограничних територій. Особливим приводом до організації руських селян стала подія, яка відбулась недалеко від Ліски, де галицький ландштурм затримав багато возів, які їхали від угорської границі, а при їхньому обшуку було виявлено 2.000 червінців та 100.000 кор. у срібних цванцигерах, які призначались для революційних подій [6, 13].

Варто зазначити, що для австрійської влади організація селян для оборони пограничних територій є радше необхідністю, чим додатковою військовою можливістю, адже як центральна, так й місцева влада усвідомлювала небезпеку озброювання селян. А тому було запроваджено щільний нагляд за кількістю одиниць зброї, паспортний контроль і персональна відповідальність десятників. Для забезпечення такого контролю були створені спеціальні місцеві громадські варти [6, 15].

Як стверджує І. Кривецький, станіславівський округ (згідно плану) був поділений на п'ять округів: делятинський, надвірнянський, солотвинський, богородчанський та тисменичанський. Три перші округи становили першу оборонну лінію, оскільки знаходились ближче до кордону, а два останні округи становили другу оборонну лінію або так звану резервну групу. Відповідно до трьох перших округів належало 30 громад, до двох останніх округів належало 27 громад. Саме ефективна робота влади на місцях, на думку І. Кривецького, дала можливість організувати руських селян до оборони як власного майна, так і прикордонних територій загалом. І така місія була цілком

можливою, оскільки, ще на нараді, було прийняте рішення, що фактично в обороні вище згаданих територій можуть взяти участь половина чоловічого населення, які є придатними до військових дій [6, 17].

Відносно озброєння селян, то, як стверджує І. Кревецький, що «... за оружжем не довго питали: хто мав рушницю або спис, той і виступав з ними до борби, а хто не мав такого оружжя, той закладав на держак косу або сокиру. А муницію мала дати станіславівська бригадна команда» [6, 17]. Цікавий історичний факт, який, у посиленні на інформаційне повідомлення «Зорі Галицької», висвітлює І. Кревецький, характеризує тодішні військові настрої галичан. Так, у богородчанському окрузі до оборонної організації були покликані всі чоловіки від 20 до 50 років, які на певний знак повинні у повному озброєнні з'являтися на окремо визначене місце. У кожному селі є один комендант, а кілька сіл об'єднувались в один ландштурмовий округ, який очолювався надкомендантом. Як впливає із вище зазначеного озброювання селян не було відповідним до ведення військових дій, але боевий дух, знання території й внутрішня дисципліна – це ті засоби, які давали можливість руським селянам отримувати перемогу над мадярськими повстанцями [6, 19].

29 січня, як інформує кореспондент «Зорі Галицької» (т.зв. лист з Жупаня), мадярські повстанці зіткнулися із галицькими патрулями. Внаслідок цього збройного інциденту загинуло двоє мадярських повстанців, а декількох було поранено. Це, у свою чергу, роздратувало мадярських повстанців, які мали намір пограбувати пограничні села. Проте, довідавшись про такі наміри Мадярів, галицькі селяни забили на сполох та озброївшись (в основному косами та залізними вилами) протримали оборону прикордонних сіл з 30 січня по 6 лютого (збройних конфліктів не виникало), перебуваючи в постійній бойовій готовності (захист кордону). Але вже 7 лютого Мадяри у загальній чисельності 1000 людей підійшли до Жупаня і Климця. На щастя, у цих селах

знаходились цісарське військо і разом з селянами тамтешні сіл завдали нищівної поразки мадярським повстанцям і то так, що, як стверджує І. Кревецький, мадяри поспіхом почали відступати за угорський кордон, залишаючи двох убитих та багато поранених угорських повстанців. Аналогічні збройні захисти прикордонних територій проходили і у стрийському окрузі, зокрема у таких селах: Опірі, Лавочнім та Тернавці, де до оборони були залучені 300 людей [6, 31].

Подібні збройні протистояння між руськими селянами та мадярськими повстанцями проходили й у самбірському окрузі (хоча й не такі запеклі). Зокрема, посилаючись на кореспондента «Зорі Галицької», який у свою чергу черпає історичні відомості із листа Дзюбакевича, І. Кревецький стверджує, що мадярські повстанці з 26 на 27 березня пограбували прикордонне (підбескидське) село Кривку, забравши з собою багато волів, вівців та корів. Такі самі пограбування проходили і в інших селах. А тому, це призвело до того, що тривожні вістки, про напади мадярських повстанців на села самбірського округу, почали поширюватися і у коломийському окрузі, посилюючи цим самим панічні настрої серед тамтешніх селян. Наприклад, родини урядників із Косова, Жаб'є та інших сіл втікали до безпечних місць перебування, побоюючись розправи мадярських повстанців за те, що урядники сприяли організації руських селян до збройного протистояння із повстанцями [6, 33].

Цікава ситуація виникла й у самому середовищі мадярського повстання. Так, 1 квітня 1849 р. загальний провід армією прийняв Гергей. З цього часу розпочинається триумф перемог. Вже у квітні місяці мадярські війська окупували Бачки, Банат, твердиню Арад, а міста Карльсбург та Темешвар, які були останніми опорами на південному сході австрійських військ, оточили облогою. Перемога над австрійськими військами давала можливість мадярським повстанцям все ближче і ближче наближатись до столиці Угорщини Будапешту. І така можливість, як анонсує дослідник,

реалізувалась 21 травня, опісля звільнення Коморн від австрійської залоги. Таким чином, на думку І. Кревецького, революція Маляр досягла свого апогею, а водночас і зворотного відліку, до повної капітуляції перед силами військової коаліції (Австрія та Російська імперія) [6, 41].

Внаслідок капітуляції Угорщина знову стала австрійською провінцією і потреба у організованій обороні руських селян зникла. Проте їхня роль була досить помітною. Зокрема, що стосувалось оборони прикордонних сіл, де місцеві селяни проявили себе як хоробрі оборонці монарших територій. Саме завдяки руським селянам і їхній активній позиції малярські повстанці не мали змоги просуватись територією східної Галичини. Ще одним важливим фактором було те, що руські селяни розцінювали збройне повстання Малярів як особисту загрозу їхньому

життю, а обіцянки повстанців (наприклад, створення власної держави) сприймали як обман, а тому бажали співпрацювати із державою, оскільки у межах держави розвивали власну національну самоідентичність.

Варто зазначити, що наукові праці І. Кревецького, зокрема щодо формування військових організацій, відповідають основному принципу історичних досліджень – історизму. Адже у своїй сутності викладення історичних подій побудовані на мемуарних спогадах його безпосередніх учасників. Тому доробок вченого репрезентує історичну дійсність, а не містить особисті ідеологічні спекуляції, бо є глибинним історіографічним відтворенням історичних подій. Для фахового вивчення історії України у сфері військових організацій як минувшини, так й сьогодення праці дослідника є доволі актуальними.

ДЖЕРЕЛА

1. Борщак І. Пам'яті Івана Кревецького (У десяти роковини смерті) / І. Борщак // Україна (Париж). – 1950. – ч. 4. – С. 244–245.
2. Качкан В. «Реальні образи сумної правди» (основні консеквенції у діяльності Івана Кревецького) / В. Качкан // Хай святиться ім'я твоє. – Львів, 1998. – С. 189–205.
3. Кіхтан І. Іван-Мар'ян Кревецький – гордість Роздільської землі (до 120-річчя з дня народження) / І. Кіхтан. – Розділ, 2003. – 16 с.
4. Кревецький І. Українська державна ідеологія / І. Кревецький // Громадський вісник. – 1922. – 11–16 липня. – № 113–117.
5. Кревецький І. Проби організування руських національних гвардій в Галичині 1848–1849 / І. Кревецький // Записки НТШ. – 1913. – Т. 113. – С. 77–146.
6. Кревецький І. Оборонна організація руських селян на галицько-угорським пограниччю в 1848–1849 рр. / І. Кревецький // Записки НТШ. – 1905. – Т. 63. – С. 1–26; Т. 64. – С. 27–58.
7. Стеблій Ф. Початки державницького напрямку української історіографії: І. Кревецький / Ф. Стеблій // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 7. – Львів, 2000. – № 1. – С. 300–310.
8. Стеблій Ф. Кревецький Іван Іванович / Ф. Стеблій // Довідник з історії України. Вид. 2-ге, доопрацьоване і доповнене. – Київ, 2001. – С. 366.
9. Стеблій Ф. Власна держава – найвищий ідеал нації: ідея української державності в історіографічній та політологічній спадщині І. Кревецького / Ф. Стеблій // Воля і Батьківщина. – 2000. – № 1. – С. 58–67.
10. Черниш Н. І. Кревецький – книгознавець, видавець, бібліограф / Н. І. Черниш // Українська періодика: Історія і сучасність / Доп. та повід. шостої Всеукр. наук.-теорет. конф. 11–13 трав. 2000 р.; за ред. М. М. Романюка. – Львів, 2000. – С. 460–468.
11. Шанковський Л. Нарис української воєнної історіографії. Українська воєнно-історична наука у період між двома війнами (1921–1939) // Український історик. – 1973. – № 3–4. – С. 113, 121.
12. Яворська У. Бібліотечна діяльність Івана Кревецького (1905–1914) / У. Яворська // Вісник книжкової палати. – 2005. – № 4. – С. 40–44.